

KAZNA ZATVORA U SRBIJI – TRENDovi I ODLIKE ZATVORENIČKE POPULACIJE*

Prof. dr Natalija Lukić^a

Predmet rada je analiza stope zatvaranja pod kojom se podrazumeva stopa izrečenih zatvorskih kazni na godišnjem nivou ali i stopa zatvorenika, odnosno stopa lica koja se nalaze na izdržavanju zatvorske kazne. Cilj rada je da najpre ukaže na situaciju u Srbiji u tom pogledu i da izvrši komparaciju sa drugim evropskim državama. Osim stope zatvaranja, cilj rada je i da analizira karakteristike zatvoreničke populacije, odnosno uzrast, pol, zatim visinu izrečenih zatvorskih kazni, stopu umiranja. Konačno, autorka se osvrće na moguća objašnjenja represivne kriminalne politike u Srbiji i posledica takvih orijentacija.

KLJUČNE REČI: stopa kazne zatvora, zatvorenička populacija, komparacija, Srbija.

* Rad je nastao kao rezultat na projektu Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu „Savremeni problemi pravnog sistema Srbije“ za 2023. godinu.

^a Vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. E-mail: natalija.lukic@ius.bg.ac.rs
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5761-2444>

UVOD

Stopa zatvoreničke populacije i njeni trendovi zavise od niza okolnosti, a uporedne analize pokazuju da u tom pogledu postoje razlike među državama. Dok se za SAD i države Zapadne Evrope navodi da je od šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka prisutan trend porasta populacije zatvorenika, situacija nije ista u zemljama Centralne i Istočne Evrope. U Srbiji je od stupanja na snagu važećeg Krivičnog zakonika primetan porast stope lica lišenih slobode. To je dobrim delom uslovljeno čestim izmenama tog zakona koje su ograničavale mogućnosti sudovima za izbor alternativnih krivičnih sankcija. Slične situacije prisutne su u drugim državama gde se krivično zakonodavstvo koristi u političke svrhe i podilazi stavovima javnog mnjenja koje po pravilu zahteva oštru reakciju. U radu se najpre vrši komparativna analiza stope lica lišenih slobode da bi se ustanovili postojeći trendovi i mesto Srbije među drugim evropskim državama. Potom se ukazuje na trendove izricanja zatvorske kazne i stope lica lišenih slobode u našoj državi uz analizu i drugih karakteristika: dužina zatvorske kazne, prenaseljenost, stopa smrtnosti osuđenika, vrsta krivičnih dela zbog kojih se lica nalaze na izdržavanju kazne zatvora. Konačno, rad se bavi mogućim objašnjenjima porasta zatvoreničke populacije i ishodima takve kriminalno-političke orijentacije.

UPOREDNI POGLED NA STOPU ZATVARANJA

U većini evropskih država i u SAD u poslednjih nekoliko decenija primetan je porast stope zatvorenika. U SAD je stopa zatvorenika bila u principu stabilna sve do sredine šezdesetih godina prošlog veka od kada dolazi do porasta i ako se u obzir uzme i stanje u lokalnim zatvorima (eng. *jail*) početkom novog milenijuma taj broj je prešao dva miliona ljudi (Blumstein, 2004). Najveći broj autora navodi da se porast zatvaranja može objasniti porastom stope kriminaliteta (Tonry, 2004; Blumstein, 2004). Fagan (2004) ističe da jeste zabeležen porast kriminaliteta, ali da je porast stope zatvaranja bio veći od toga i da je u periodima stagnacije stope kriminaliteta i dalje rasla zatvorska populacija. No, promena diskursa u filozofiji kažnjavanja bila je uzrokovana ne samo promenama na planu kretanja kriminaliteta, već i drugim socijalnim promenama koje su uticale na razmišljanje o kažnjavanju. Tako Rothman (Rothman, 2017) ističe da je period od sredine šesdesetih do sredine sedamdesetih bio obeležen pokretima za ljudska prava, ratom u Vijetnamu, Votergejt skandalom. Naročito je konzervativna politička struja isticala da krivično-pravni sistem šalje poruku da se zločin isplati i da „rehabilitacija osuđenika omogućava viktimizaciju nevinih građana“ (Rothman, 2017, str. 38). Liberalna struja,

za razliku od konzervativne, nije zagovarala retribuciju, već princip pravednosti i srazmernosti, što znači i češće izricanje kraćih kazni zatvora (MacKenzie, 2017). U svakom slučaju, od sredine šezdesetih godina prošlog veka umesto oslanjanja na rehabilitaciju kao glavni cilj kazne, glavna ideja postaje „red i zakon“ jer ništa drugo očito ne funkcioniše (Tonry, 2004), a uverenja da se kriminalitet može suzbiti preventivnim programima i merama su potisnuta (Wilson, 2013). Rothman (Rothman, 2017) navodi da je na tu promenu uticala studija koju je sproveo Rober Martinson i kojom je obuhvaćena analiza efektivnosti tretmana u zatvorima u periodu 1945-1967. godine. Iako je zaključak studije bio da, uz par izuzetaka, napori rehabilitacije ne daju efekta, provera rezultata do kojih je Martinson došao ukazala je na greške u interpretaciji. Naime, oko polovine studija iz meta-analize, koje su za predmet imale efikasnost programa tretmana, pokazalo je pozitivne rezultate (Rothman, 2017).

I u evropskim državama nailazimo na slične trendove. Tako je na primer u Engleskoj i Velsu 1992. godine u zatvorima bilo oko 45.000 ljudi, da bi taj broj porastao na 75.000 početkom 2005. godine, a da pri tome nije zabeležen značajan porast stope kriminaliteta (Coyle, 2005). Zanimljiv primer je Švedska, koja iako prema zvaničnim podacima ulazi u red država sa niskom stopom zatvorenika, takođe ima slična iskustva. Do porasta broja zatvorenika naročito dolazi od kraja Drugog svetskog rata, ali je češće oslanjanje na zatvorsku kaznu prevashodno bilo usmereno na određene inkriminacije: nasilna i krivična dela u vezi sa opojnim drogama i krivična dela protiv polne slobode (Hofer, Tham, 2013). Za Holandiju se takođe navodi da je prihvatila promenu filozofije kažnjavanja i brzo prihvatila da rehabilitacija nije više primarni cilj kazne već je to sada zaštita društva, da alternativne sankcije više nisu dobar supstitut za kaznu zatvora već efiksan i ekonomičan metod za relaksiranje preopterećenosti zatvorskih kapaciteta, da razlika između prevencije i represije nije više toliko jasna i da je politika suzbijanja kriminaliteta najviše određena sentimentom javnosti koja ima sve manje sluha za odstupajuće ponašanje i zahteva represivan odgovor (Boone, Swaaningen, 2013). Ta država je takođe iskusila porast zatvorske populacije, ali od 2005. godine primetan je trend opadanja. To se objašnjava sledećim razlozima: policijske strategije više su usmerene ka otkrivanju većeg broja lakših krivičnih dela, često korišćenje mogućnosti diverzifikacije krivičnog postupka i široka primena alternativnih krivičnih sankcija (Boone, Swaaningen, 2013).

U bivšim socijalističkim državama u Evropi situacija sa kažnjavanjem bila je drugačija. Dok se za SAD i države Zapadne Evrope navodi da do preokreta u filozofiji kažnjavanja dolazi od sredine šezdesetih godina i kasnije, u nekada socijalističkim državama uočava se postepeno slabljenje državne represije tokom tih decenija.

Kako Skobel (Scobell, 1991) ističe može se razlikovati nekoliko faza u kažnjavanju u bivšim socijalističkim državama: 1) faza terora koju odlikuje obračunavanje sa političkim neprijateljima i izdajnicima vođenjem sumarnih krivičnih postupaka i čestim izricanjem smrtne kazne; 2) kodifikacija represije par godina nakon rata kada se donose novi krivični zakoni (smanjuje se broj krivičnih dela za koja je zaprećena smrtna kazna); 3) noveliranje krivičnih zakona što sledi otprilike deset godina nakon prve faze uz veći akcenat na imovinska i privredna krivičnih dela; 4) reforma krivičnog sistema uz dekriminalizaciju i smanjenje propisanih zatvorskih kazni; 5) zahtevi javnosti za represivnijim pristupom. Na delimičnu potvrdu tih tvrdnji ukazuje i Pinerova (2018) koja navodi da je u nekadašnjoj Čehoslovačkoj prvi period nakon završetka rata bio okarakterisan težnjom Komunističke partije da se obračuna sa svima koji predstavljaju i najmanju naznaku neprijateljskog delovanja, da bi od početka šezdesetih akcenat bio ne više na retribuciji već resocijalizaciji. Umesto političkih delikata, novi krivični zakon daje prednost krivičnim delima protiv imovine. Pokušaji da se naučno znanje koristi u resocijalizaciji doživeli su kulminaciju sredinom šezdesetih kada je u toj državi osnovan Institut za penologiju (Pinerová, 2018). No, kako autorka navodi, tokom osamdesetih godina je taj institut ukinut, a akcenat je ponovo na produktivnosti zatvorenika, a ne njihovoj resocijalizaciji, da bi početkom devedestih usledila depolitizacija, demilitarizacija i decentralizacija kazneno-popravnih zavoda. U periodu sloma socijalističkih sistema i prelaska u period tranzicije u nekim državama dolazi do naglog pada broj zatvorenika. Tako Platekova (2013) ističe da je u Poljskoj do 1989. godine postajao problem prenaseljenosti koji je rešen donošenjem zakona o amnestiji kojim je više od polovine osuđenika pušteno na slobodu. Međutim, kako masovna otpuštanja nisu bila praćena istovremenim postpenalnim prihvatom, vrlo brzo se veliki broj zatvorenika ponovo vratio u zatvore. Poljska danas pripada grupi država sa većom stopom zatvorenika, što Platekova (Platek, 2013) objašnjava slabom inicijativom za jačanje nezavisnih i jakih demokratskih institucija i navikom da je represija najbolji odgovor. I u Rusiji je nakon 1991. godine došlo do pada broja zatvorenika, da bi već od devedesetih godina bio primetan porast i u jednom trenutku Rusija je bila država sa najvećom stopom zatvorenika u svetu (Piacentini, 2013).

TABELA 1

Stopa zatvorenika¹ u Evropi

Stopa zatvorenika na 100.000 stanovnika na dan 1.9.2015. godine	2015	2022
Holandija	53.0	53.8
Finska	54.8	50.0
Danska	56.1	70.5
Švedska	58.6	76.1
BiH (Republika Srpska)	61.9	49.5
Slovenija	67.8	66.4
Norveška	70.3	55.9
Nemačka	77.4	67.1
Hrvatska	79.7	96.2
Švajcarska	82.7	71.9
Italija	86.4	90.2
Austrija	103.9	93.5
Bugarska	106.0	93.3
Grčka	109.3	106.2
Francuska	114.2	106.7
Portugal	137.5	114.3
Španija	137.9	117.9
Srbija	142.2	155.3
Rumunija	144.9	120.9
Engleska i Vels	148.3	132.3
Severna Makedonija	168.9	113.5
Crna Gora	176.8	151.0
Mađarska	180.8	193.8
Slovačka	185.9	186.5
Poljska	186.6	190.4
Češka	197.7	174.6
Albanija	207.2	175.7
Turska	220.4	355.2
Gruzija	274.6	236.6
Litvanija	277.7	191.1
Ruska Federacija	440.6	/

Izvor: Prisons in Europe 2005-2015; SPACE I – 2022

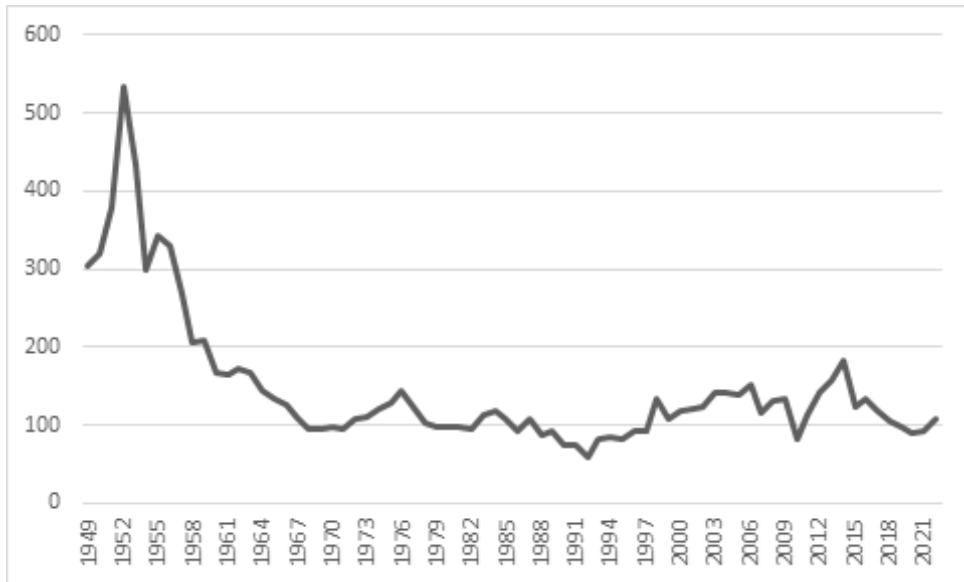
¹ Pod zatvorenicima se ne podrazumevaju samo osuđeni na zatvorsku kaznu, već sva lica lišena slobode.

Na tabeli 1 prikazana je stopa lica lišenih slobode u većini evropskih država. Izabrali smo po deset država za tri kategorije: niska, srednja i visoka stopa. Podaci su dati za 2015. i 2022. godinu kada su i objavljeni detaljni izveštaji Saveta Evrope. Interesantno je da je u najvećem broju država došlo do pada broja zatvorenika, pa čak i u državama gde je ta stopa znatno viša u poređenju sa Srbijom. Prosečna stopa iznosila je prema poslednjem izveštaju 117, dok polovina država ima stopu koja ne prelazi vrednost od 104 zatvorenika. Od bivših država SFRJ najvišu stopu zatvorenika ima Srbija, a u regionu jedino Albanija i Mađarska imaju veću stopu. Takođe se može uočiti da je stopa zatvaranja viša u istočnoevropskim državama. Istovremeno, u tim državama je, bar prema dostavljenim podacima za Evropske izvornike o kriminalitetu i krivičnom pravosuđu (2021) stopa svih osuđenih lica za ukupni kriminalitet niža u poređenju sa zemljama Zapadne Evrope. Tako je na primer u Nemačkoj 2015. godine stopa osuđenih bila 911, u Švedskoj 1095, Belgiji 1614, dok je na primer u Ruskoj Federaciji iznosila 510, Mađarskoj 728, Litvaniji 636 itd. Po pojedinim mišljenjima radi se o većoj preciznosti statistika o kriminalitetu u državama Zapadne Evrope, ali treba imati u vidu i razlike u spremnosti građana da krivična dela prijave, poverenje u rad državnih organa i očigledno veću efikasnost u otkrivanju i razjašnjavanju imovinskih krivičnih dela (krađa, prevare) koja zbog težine ne zahtevaju zatvorsku kaznu. S druge strane, stopa ubistava, silovanja i razbojništva je po pravilu niža u državama Zapadne Evrope.

STOPA ZATVARANJA U SRBIJI

Na grafiku br. 1 dat je istorijski pregled stope izricanja zatvorskih kazni (u godinama kada su izricane različite vrste zatvaranja, odnosno zatvor i strogi zatvor, stopa je računata kao zbir svih zatvorskih kazni u odnosu na 100.000 stanovnika). Slično kao u drugim bivšim socijalističkim državama, vidimo opadajući trend kazne zatvora. Postepno odustajanje od oslanjanja sudova na kaznu zatvora naročito je izraženo od sredine pedesetih godina prošlog veka. Do tada je krivično pravo značajno više korišćeno za obračun sa „neprijateljima“ države i društvenog uređenja, što takođe potvrđuju i statistički podaci o izrečenim smrtnim kaznama koje su bile najzastupljenije u istom vremenskom periodu (vidi na primer Janković, 1984). U periodu od kraja osamdesetih do 1998. godine stopa izrečenih zatvorskih kazni bila je najmanja u čitavom analiziranom periodu što se može objasniti neredovnim socijalnim okolnostima koje su uticale na kapacitete sistema krivičnog progona. Od tada je stopa izrečene zatvorske kazne u porastu, a od 2018. godine vidimo postepeno smanjenje.

GRAFIK 1

Istorijski pregled na stopu izrečene zatvorske kazne

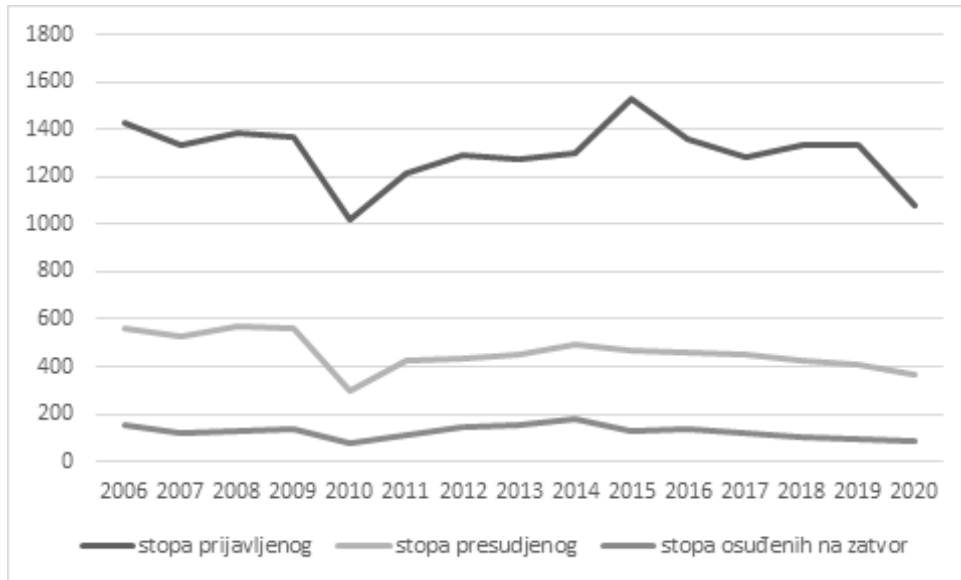
Izvor: grafik sastavljen na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku²

Na grafiku br. 2 predstavili smo stopu prijavljenog i presuđenog kriminaliteta od 2006. do 2022. godine i trend stope izrečene zatvorske kazne. Odabrali smo za početak perioda posmatranja 2006. godinu jer je tada počeo da se primenjuje važeći Krivični zakonik. Primećujemo da stopu prijavljenog kriminaliteta prati stopa osuđenog. Na prvi pogled izgleda da je od 2015. godine došlo do pada stope izrečene zatvorske kazne od strane sudova, ali treba imati u vidu da se od te godine u izveštajima Republičkog zavoda za statistiku beleže podaci o kazni zatvora koja se izvršava u prostorijama u kojima osuđeno lice stanuje (čl. 45, st.3 Krivičnog zakonika). Učešće kazne zatvora među svim izrečenim krivičnim sankcijama postepeno je raslo od 2006. godine da bi dostiglo najviše vrednosti 2014. godine (36,8%). No, kako se učešće kazne zatvora koja se izvršava u prostorijama u kojima osuđeni stanuje približava vrednostima od 10% dolazimo da zaključka da sudovi i u poslednjih nekoliko godina u preko 30% svih slučajeva biraju lišenje slobode kao opciju (Lukić, 2022).

² Za period 1954-1965. godine nisu bili dostupni podaci za Srbiju, pa smo stopu računali za SFRJ. Poređenje stope izrečene zatvorske kazne za godine za koje su dostupni podaci i za tadašnju saveznu državu i republike pokazuje da nije bilo značajnih razlika između stope izrečene zatvorske kazne u Srbiji i SFRJ.

GRAFIK 2

Stopa kriminaliteta i stopa osuđenih na zatvorsku kaznu u Srbiji

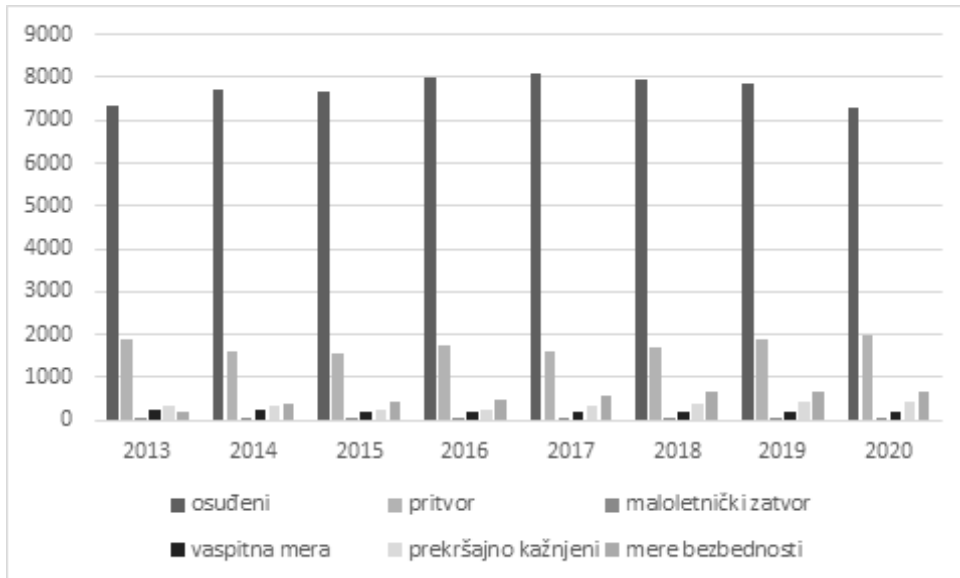

Izvor: grafik sastavljen na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku

Na prethodnim graficima predstavljena je stopa izrečene zatvorske kazne po godinama. No, potrebno je osim toga analizirati i stopu lica lišenih slobode. Prema Strategiji razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija za period 2021-2027. godine, ukupan broj lica lišenih slobode kreće se između deset i jedanaest hiljada ljudi. Među licima lišenim slobode razlikuje se više kategorija što je predstavljeno na sledećem, grafiku br. 3.

GRAFIK 3

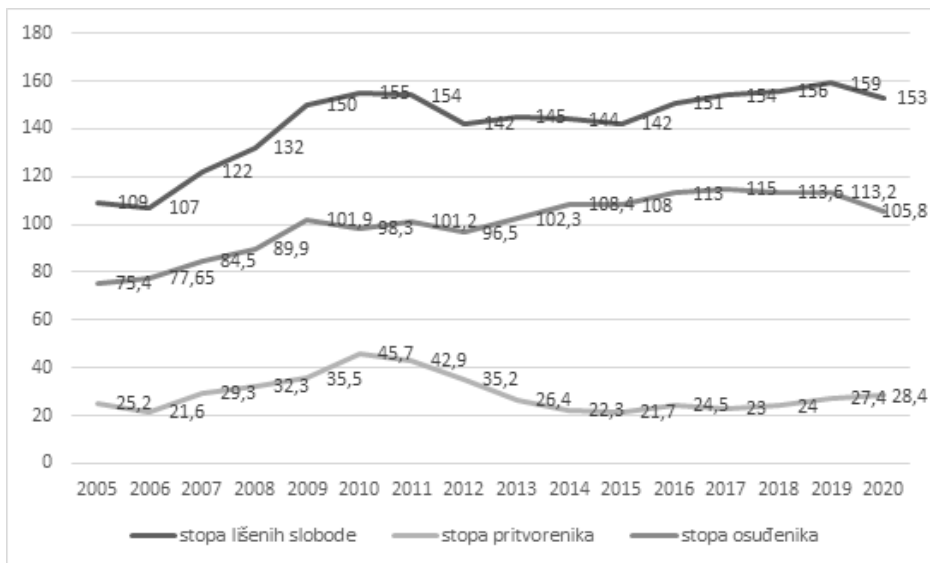
Struktura lica lišenih slobode

Izvor: Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija 2021-2027. godine

GRAFIK 4

Stopa lica lišenih slobode, pritvorenika i zatvorenika 2005-2020. godine

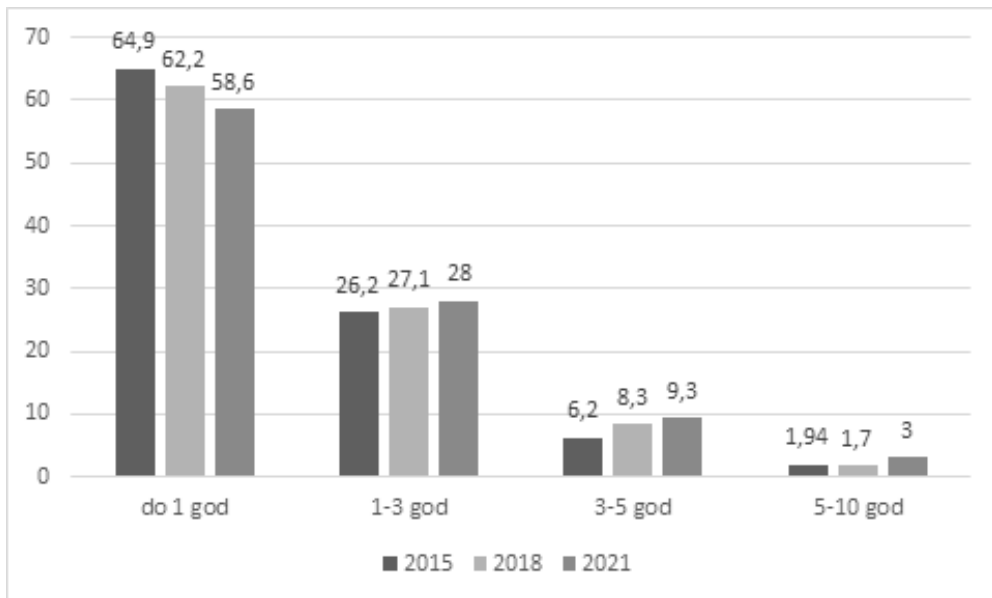

Izvor: Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija 2021-2027. godine

Na grafiku br. 4 predstavljena je stopa lica lišenih slobode za period 2005-2020. godine. Porast je zabeležen od početka analiziranog perioda da bi nakon 2012. godine došlo do blagog pada. Za razliku od stope pritvorenih lica koja se vratila na slične vrednosti kao na početku posmatranog perioda, stopa osuđenika na zatvor je čak nastavila da raste nakon 2012. godine.

GRAFIK 5

Procenat dužine izrečenih zatvorskih kazni

Izvor: grafik sastavljen na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku

Na grafiku br. 5 vidimo da je u poslednjih nekoliko godina došlo do smanjenja udela kratkotrajnih kazni zatvora. Istovremeno, vidimo da raste udeo kazni zatvora u trajanju od 3 godine i više. Prema poslednjem izveštaju Saveta Evrope u Srbiji oko 40% svih zatvorenika izdržava kaznu zatvora u trajanju od 3 do 10 godina. To svakako doprinosi porastu zatvorske populacije.

Prema Strategiji razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija za period 2021-2027. godine najveći broj zatvorenika osuđen je za sledeća krivična dela: krivična dela u vezi za opojnim drogama (26,2%), tešku krađu, krađu, prikrivanje (25,4%), ubistvo i pokušaj ubistva (11,3%) i razbojništvo (10,59). Razloge za takvu situaciju treba tražiti i na planu pooštavanja kaznenih raspona i na planu izricanja kazni strožih po meri. Primer je krivično delo iz čl.246 KZ (neovlašćena proizvodnja i

stavljanje u promet opojnih droga). Na grafiku br. 6 predstavljen je trend izricanja te kazne u procentima. Kazne preko 10 godina se vrlo retko izriču te smo zato analizirali raspon od 5-10 godina u periodu od 2007-2021. godine. Grafik pokazuje da su kazne u tom rasponu kontinuirano rasle i da su 2021. godine bile četiri puta češće izrečene u poređenju sa 2007. godinom. Razloge za veliku populaciju lica osuđenih za imovinska krivična dela kao što su krađa i teška krađa treba tražiti i na planu recidivizma koji je kod tih dela viši u poređenju sa opštim prosekom. Tako je na primer 2021. godine udeo osuđenih koji su recidivisti oko 37%, dok je kod imovinskih krivičnih dela 50%.

Što se tiče najteže zatvorske kazne, u tabeli 2 predstavili smo (prema Lukić, 2022) izrečene zatvorske kazne u trajanju od 30-40 godina/doživotni zatvor za poslednje četiri decenije. Komparacija je moguća jer smo u obzir uzeli kažnjavanje za ubistvo/teško ubistvo/ubistvo na mah³ za koja je uvek predviđena najteža kazna. U godinama kada je bila propisana i smrtna kazna računali smo je zbirno sa kaznom zatvora u najdužem trajanju. U tabeli je predstavljen procenat svake kategorije koji je izračunat u odnosu na sve kazne zatvora izrečene za ta krivična dela. Možemo zaključiti da je u poslednjoj deceniji kazna u trajanju od 30-40 godina, odnosno doživotni zatvor, češće izricana za navedena krivična dela u poređenju sa prethodnim decenijama. U tabeli su predstavljene prosečne vrednosti po decenijama.

TABELA 2

Procenat dugotrajnih zatvorskih kazni za ubistvo/teško ubistvo/ubistvo na mah

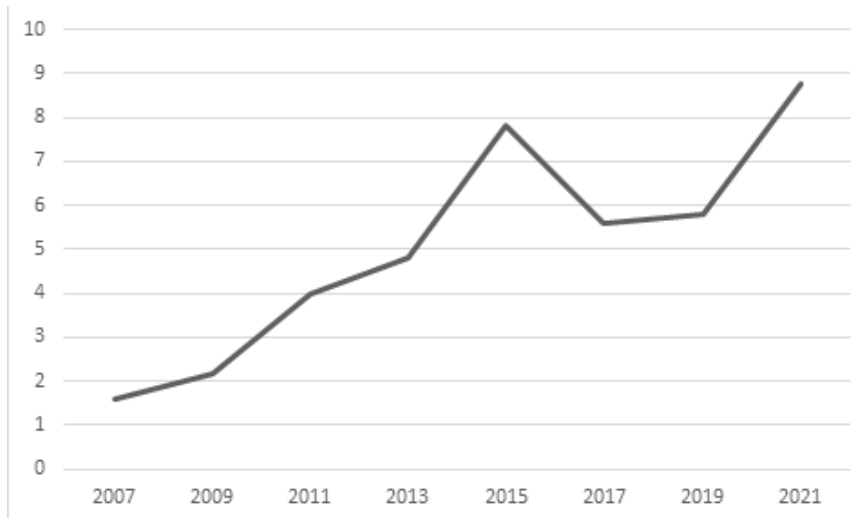
Izrečena kazna za ubistvo, teško ubistvo i ubistvo na mah u %	30-40 godina odnosno smrtna kazna	15-20 godina	10-15 godina
Period 80-ih	0.375	4	20.2
Period 90-ih	0.1	0.99	18.3
Do 2010. godine	4.66	3.34	21.5
Do 2021. godine	7.9	7.4	16.9

Izvor: Tabela sastavljena na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku

³ Razlog za zbirno sagledavanje više oblika ubistava je činjenica da su u biltenima Republičkog zavoda za statistiku do stupanja na snagu važećeg Krivičnog zakonika podaci objavljeni zajedno za ubistvo, teško ubistvo i ubistvo na mah.

GRAFIK 6

Kazna zatvora u trajanju od 5-10 godina za krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga (% od ukupno izrečenih zatvorskih kazni za to krivično delo)

Izvor: Republički zavod za statistiku

Prosečan uzrast lica lišenih slobode je 38,8 godina (SPACE I – 2022), što je u skladu sa evropskom prosekom od 37,8 godina. Udeo žena koje su lišene slobode iznosi 4,1% što je nešto manji procenat u poređenju sa evropskim (5,4%).

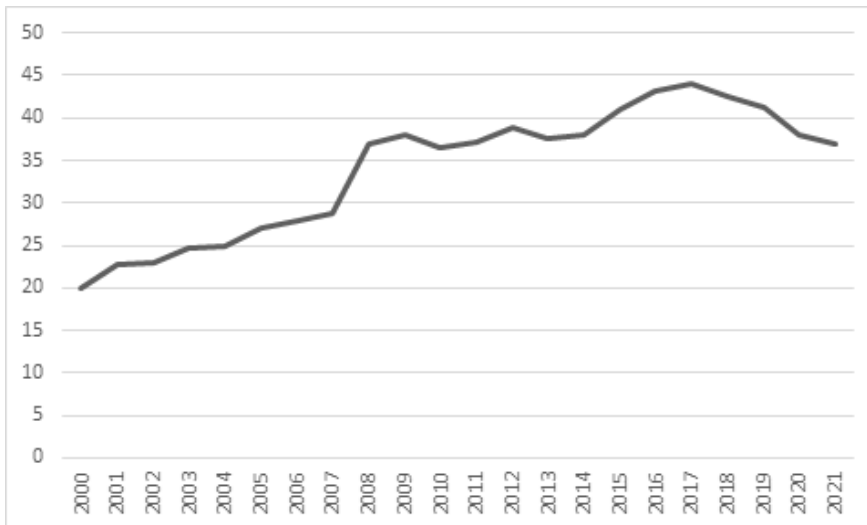
Prema izveštaju Saveta Evrope objavljenom 2022. godine kapaciteti kaznenih ustanova u Srbiji predviđaju oko 11.500 mesta. Podaci pokazuju da je 2021. godine u srpskim ustanovama za lišenje slobode (uključujući i pritvor) bilo 10.160 lica. Na 100 mesta dolazi 92 zatvorenika. U proseku je u jednoj ćeliji 3,8 zatvorenika što je više od evropskog proseka od 2,1. Međutim, drugi podaci ukazuju na potencijalne probleme zbog veličine populacije koja je lišena slobode. Tako na primer Srbija spada u red zemalja koje odstupaju od evropskog proseka za broj stražara/radnika obezbeđanja u odnosu na broj lica lišenih slobode. U polovini evropskih država taj odnos je jedan stražar na 2,5 lica lišenih slobode, dok je u Srbiji taj odnos 1 naspram 4,5. Pri tome, od ukupno 48 zemalja koje su dostavile podatke o broju stražara, samo u šest je situacija lošija nego u Srbiji. Sa stopom od 6,6 samoubistava na 10.000 zatvorenika Srbija je u nešto povoljnijoj grupi (prosek u Evropi 9,5). Sa druge strane, stopa umiranja takođe u odnosu 10.000 zatvorenika je dosta viša u poređenju sa prosečnim vrednostima (61 naspram 33, pri čemu je u polovini država ta stopa 26). Teško je ustanoviti koji su razlozi za takvu situaciju. Sredstva koja se izdvajaju za jedan dan po licu lišenom slobode u pritvoru/zatvoru (32,6€) su u skladu sa prosečnim vrednostima za polovinu

evropskih država, a broj medicinskog osoblja je takođe u skladu sa prosečnim vrednostima. Prema poslednjim detaljnim dostupnim izveštajima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija iz 2013. godine vidimo da bi rasprostranjenost bolesti zavisnosti (duvan, alkohol, opojne droge) mogla delimično objasniti situaciju. Naime, samo kada su u pitanju opojne droge navodi se da je broj registrovanih zavisnika (osuđenici, pritvo-renici, prekršajno kažnjeni, maloletnici u zatvoru) preko 4,600 lica, broj alkoholičara preko 2,000 a broj pušača preko 17,000. Među evedentiranim bolestima najučestalije su bolesti disajnih puteva (kod više od 4,500 lica lišenih slobode).

Konačno, na grafiku br. 7 predstavili smo procenat ranije osuđenih lica u poslednje dve decenije. Grafik jasno ukazuje na postepeni porast koji je 2017. godine dostigao maksimum od skoro 45% osuđenika koji su povratnici. Potrebno je naglasiti da je na grafiku predstavljen procenat povratnika svih osuđenika, a ne samo lica kojima je izrečana kazna zatvora. Prema poslednjem dostupnom Godišnjem izveštaju Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (2013) preko polovine primljenih lica na izdržavanje kazne zatvora ranije je bilo osuđivano. Svakako su potrebne detaljnije analize, ali očito je da stalne izmene Krivičnog zakonika koje imaju represivni karakter ne dovode do smanjenja recidivizma, a samim tim ni do sigurnosti po građane. Samo 2021. godine prema podacima koje je Srbija dostavila Savetu Evrope skoro 5.000 ljudi je otpušteno sa izdržavanja kazne zatvora.

GRAFIK 7

Procenat recidivizma osuđenih lica u Srbiji

Izvor: Republički zavod za statistiku

MOGUĆA OBJAŠNJENJA PORASTA ZATVORSKE POPULACIJE

Uporednopravni pogled pokazuje da porast zatvoreničke populacije nije trend karakterističan za sve države. Činjenica je da su SAD iskusile porast stope zatvaranja i da su u jednom trenutku dostigle vrhunac što se tiče broja zatvorenika. No, poslednji izveštaji Saveta Evrope za 2021. godinu pokazuju da je u većini evropskih država koje su poslale podatke zabeležen pad zatvorske populacije. Srbija se nalazi u malobrojnoj grupi sa visokom stopom zatvorenika. Postavlja se naravno pitanje šta dovodi do toga i šta se želi postići češćim izricanjem zatvorske kazne?

Jedna teza je da je stopa zatvaranja povezana sa kretanjem stope kriminaliteta. Garland navodi da te pojave mogu ali i ne moraju biti međusobno povezane. Tako on ističe da izricanje kazni nekada može imati samo simbolički a ne instrumentalni karakter, a da je nekada potrebno da prođe određeno vreme pre nego što se na porast kriminaliteta odreaguje novim zakonskim rešenjima ili izricanjem strožih kazni (Garland, 2018). Interesantno gledište o povezanosti kriminaliteta i stope zatvaranja daje Blumštajn. Autor navodi da zapravo pad stope kriminaliteta može dovesti do porasta zatvorske populacije, jer ima više kapaciteta u kaznenim ustanovama. Kada je kriminalitet u porastu, može se povećati prag krivičnog reagovanja i težine krivičnih dela zbog kojih se ljudi šalju u zatvore. Dakle, poenta je u izdrživosti sistema, tj. u budžetskim kapacitetima (Blumstein, 2004). Ima mišljenja da je stopa zatvaranja u jednoj zemlji stvar političke odluke i da ne mora uopšte biti povezana sa kretanjem kriminaliteta. Kao primer se navodi Finska koja je tokom pedesetih godina prošlog veka sa stopom zatvorenika od 187 bila daleko iznad susednih skandinavskih država. No, takva kaznena politika je zajedničkim trudom naučnika, političara i predstavnika pravosuđa promenjena da bi početkom novog milenijuma stopa bila svega 50 zatvorenika na 100.000 stanovnika (Coyle, 2005). Poslednji izveštaji Saveta Evrope pokazuju da je situacija i dalje takva. Pojedini autori su izračunali da porast zatvorske populacije za 1% dovodi do pada kriminaliteta za 0.16-0.31%. No, drugi istraživači su došli do suprotnih zaključaka a po pojedinim studijama efekat zatvaranja je veći kada je manji broj ljudi u zatvorima, dok velika zatvorenička populacija ne utiče bitno na smanjenje kriminaliteta (Wilson, 2017).

No, u mnogim državama strože kažnjavanje usmereno je na određena krivična dela. Osim nasilnih krivičnih dela kao što su ubistva, silovanja, razbojništva, strože zatvorske kazne predviđene su i za krivična dela u vezi sa opojnim drogama. Tako je u SAD procenat osuđenih za ta dela bio neuporedivo manji sedamdesetih godina. No, izbor zatvorske kazne za ta dela je upitan. Naime, tim licima je najpre potreban tretman kako bi se odvikli od zloupotrebe, a drugo na njihovo mesto dolaze drugi

prodavci kojima je potencijalna dobit od prodaje prihvatljivija čak i od dugotrajnih zatvorskih kazni. Ono što je problem su mandatne kazne, tako da se i za manju količinu opojne droge može dobiti bar pet godina zatvora, a na izdržavanje se šalju i oni koji su delo učinili prvi put (Blumstein, 2004).

Strožim zakonskim rešenjima nije se odupreo ni srpski Krivični zakonik koji je od usvajanja promenjen više puta. Uvedene su nove inkriminacije, pooštreni propisani posebni minimumi za brojna krivična dela, uvedena je kazna doživotnog zatvora i to bez prava na uslovni otpust za određena krivična dela, uvedena su pooštrovanja kazne za višestruki povrat, zabrana ubalažavanje kazne za određena krivična dela itd.

Vrlo često su takve izmene zakona rezultat talasa moralne panike, koji u društvu nastaju nakon jednog ili nekoliko slučajeva teških krivičnih dela, i koji dovode do usvajanja popularnih kaznenih mera u skladu sa zahtevima javnosti (Ignjatović, 2017). Pri tome, istraživanja pokazuju da ljudi uvek smatraju da su sankcije blage. Kada kazneni populizam ostvari veći uticaj, onda postaje rašireno mišljenje da sudovi moraju uvažiti mišljenje građana. Potrebno je odmah zadovoljiti njihovu potrebu da se učinilac ukloni iz društva kako bi ono ponovo bilo sigurno. Sva naučna znanja o problemima kazne zatvora, kriminalne zaraze i recidivizma odlaze u drugi plan (Pratt, 2007). Širenju represivnih stavova javnog mnjenja doprinose i medijski natpisi pa tako Matisen (Mathiesen, 2001) s pravom ističe da je kriminalna politika u međuvremenu postala objekt. Tokom 50-ih i 60-ih njome su dominirali filozofski, teorijski i naučni principi. Ona je danas umesto filozofskih i teorijskih pravaca, pod uticajem medija i vesti koje su pogodne za šire narodne mase. Umesto debata koje su zasnovane na racionalnim objašnjenjima, sada prisustvujemo „debatama“ u televizijskim šou programima koji su opterećeni policijskim upozorenjima i senzacionalističkim pričama o kriminalitetu.

U vreme insistiranja na resocijalizaciji zločinac je bio važniji od društva, sada je došlo vreme da se to promeni i da se umesto građana koji poštuju pravo, plaše upravo oni koji to ne čine. Na žrtvu se ne posmatra više kao na nesrećnog pojedinca, već kao na predstavnika šire zajednice čije je iskustvo zajedničko i kolektivno (Pratt, 2007). Tonri (Tonry, 2001) smatra da postoji mnogo razloga kaznenog populizma, ali po njemu ključnu ulogu u sve represivnijim zakonskim rešenjima treba tražiti na planu koncepta „vladavina putem zločina“ odnosno politizaciji zločina i borbi protiv njega. Kako bi se dobili glasovi na izborima treba se boriti za opšte vrednosti, a ne za one koje će se ticati samo manjeg dela biračkog tela. Na te stavove nadozvezuje se i Karštet (Karstedt, 2015) koja na osnovu sprovedenog istraživanja, čiji su uzorak činile evropske države, dolazi do zaključka da na stopu zatvaranja utiče

kultura kontrole koja se meri na osnovu vrednosti, praksi i institucija tj, ljudskih prava, vladavine prava, legitimnosti organa formalne socijalne kontrole, legitimnosti državnih odluka u preduzimanju mera kriminalne politike. Najteža situacija (ne samo u pogledu stope zatvaranja, već i prenaseljenosti, stope samobistava i najlošijih zatvorskih uslova) je u državama koje je označila kao „bespravna kontrola“.

O SVRSI KAŽNJAVANJA

Kritika orijentacije na tretman i resocijalizaciju dovela je do drugačijeg pogleda na cilj koji se želi postići kaznom zatvora, odnosno do usvajanja neoklasicističkih ideja o svrsi kažnjavanja. Tvrdnje poput one da učinioци treba “da dobiju što zaslužuju” dale su zamaha represivnijim kriminalno-političkim idejama. U SAD su se izdvojile dve struje – po prvoj, konzervativnoj, cilj je uzvratanje za naneto zlo, odnosno retribucija, dok je po umerenijoj, liberalnoj struji, cilj da kazna odgovara težini krivičnog dela. Oba pristupa zagovaraju “uzvratanje za naneto zlo”, samo što prvi daje prednost dugim zatvorskim kaznama, a drugi smatra da težina krivičnog dela mora predstavljati ograničenje za dužinu izrečene zatvorske kazne i shodno tome se pre zalaže za češće, ali kratkotrajne kazne zatvora (MacKenzie, 2017).

Za oba pristupa je karakteristično da nemaju utilitarni karakter, odnosno da se cilj kazne vidi samo u uzvratanju (srazmernom ili nesrazmernom) za učinjeno krivično delo, ali se ne razmatra kako sprečiti recidivizam.

Ideje retribucije vezuju se za Klasičnu školu i shvatanje da je odluka da se učini krivično delo racionalna i stvar slobode volje pojedinca. No, sledeći problemi povezani su sa idejama da je cilj kazne retribucija: 1) ako se polazi od pravde i morala, ne može se negirati da stanje u mnogim zatvorima znači upravo negaciju tih vrednosti. U mnogim kaznenim zavodima ne može se obezbediti poštovanje osnovnih ljudskih prava; 2) ideja o slobodnoj volji nema naučnu potvrdu u kriminološkim studijama koje naprotiv ukazuju da je volja da se krivično delo učini određena brojnim individualnim i društvenim faktorima; 3) nejednakost u izricanju kazne zatvora bez obzira na propisane kazne, a najbolji primer za to je kriminalitet belog okovratnika/korporacija čijim se učiniocima kazna zatvora izuzetno retko izriče; 4) retribucija ne može postići ništa više od nanošenja bola, a građani očekuju da se kriminalitet u njihovim lokalnim zajednicama smanji što znači da se obezbedi da nakon izdržane zatvorske kazne osuđeno lice neće recidivirati (von Hirsch, 2017).

Usvajanje modela pravde koji je zasnovan na ideji pravednosti i srazmernosti (eng. *just deserts*) dovelo je do ograničavanja diskrecionih mogućnosti koje su bile na raspolaganju sudijama, službama za odlučivanje o uslovnom otpustu i službama

tretmana u kaznenim zavodima (von Hirsch, 2017). To se postiže izmenama zakona tako da se preciznije odredi visina kazne ili da se isključi mogućnost izbora alternative za kaznu zatvora. Ograničava se ili ukida pravo na uslovni otpust, kazne neodređenog trajanja zamenjuju se onima koje su fiksno određene u trenutku izricanja presude, a primena tretmana zavisi od volje osuđenika.

Svrha može biti i izolacija, odnosno udaljenje iz društva. I ta koncepcija nema utilitarni karakter, jer je svrha samo da se učinioci krivičnih dela izdvoje iz društva i više ne predstavljaju opasnost. Smrtna kazna je primer uklanjanja, ali to može biti i kazna zatvora. U tom slučaju uspeh se meri hipotetičkim brojem krivičnih dela koje učinilac neće učiniti, jer je lišen slobode (Wilson, 2017). Uklanjanje može biti kolektivno, kada se svi koji ulaze u određenu grupu izdvajaju (učinioci određenog krivičnog dela, pravila zakona „tri greške i van igre si“), a može biti i selektivno kod koga je primarni cilj izdvojiti tzv. hronične prestupnike. Selektivno uklanjanje polazi od kriminoloških teorija o kriminalnim karijerama koje ukazuju da je manji procenat prestupnika odgovoran za nesrazmerno veliki broj krivičnih dela, ali se uvek kao problem pojavljuje pitanje prognoze kriminalnog ponašanja i kažnjavanja za već učinjene i kažnjene zločine (Wilson, 2017). Problemi sa ciljem izdvajanja iz društva kao svrhe kazne su oličeni u tri efekta na koja su ukazali kriminolozi: efekat starenja na proces vršenja zločina (starenje utiče na pad učešća u kriminalnom ponašanju); efekat zamene (ako uklonimo jednog prestupnika iz društva, ne znači da na njegovo/njeno mesto neće doći drugi); efekat etiketiranja (kriminogeni uticaj zatvora na recidivizam).

Za razliku od retribucije i izopštavanja iz zajednice, svrha kazne može biti i zastrašivanje (u krivičnom pravu to bi bila negativna generalna prevencija) koja ima utilitarni karakter, jer teži da utiče na učinioca ili na druge građane kako u budućnosti ne bi učinili krivična dela. Zastrašivanje takođe polazi od stava da su ljudi racionalni akteri i da će pretnja kaznom na njih uticati jer žele da izbegnu bol. No, zaboravlja se da pretnja bolom mora biti izvesna i da će uslediti odmah po izvršenom zločinu što u realnosti vrlo često nije slučaj. Takođe, nisu ni svi učinioci krivičnih dela racionalni, a mnogi kriminolozi su ustanovili da oni zapravo računaju da neće biti otkriveni (Felson, 2011). Zastrašivanje ima ograničeni uticaj, odnosno studije pokazuju da kratkoročno deluju mere koje imaju za cilj da zastraše, ali protekom vremena taj efekat slabi. Razlozi za to mogu biti pronađeni načini da se izbegne otkrivanje, jenjavanje interesa javnosti za nove strože mere ili potreba za izvršenjem krivičnog dela nadilazi moguće negativne efekte. Što se tiče zastrašivanja učinilaca prema kojima se izvršava kazna, studije uglavnom potvrđuju kriminogeno dejstvo zatvora, odnosno da je recidivizam viši kod lica koja su za isto krivično delo bila u zatvoru u poređenju sa alternativnim krivičnim sankcijama (Nagin, 2017). Treba pri

tome imati u vidu da se u zatvorima uglavnom nalaze pripadnici marginalizovanih društvenih slojeva, a evropska iskustva pokazuju da su migranti lišeni slobode disproporcionalno njihovom udelu u društvu. To su pretežno mlađi muškarci koji se po izlasku iz zatvora suočavaju sa problemom pronalaska posla, što sve vrši pritisak i na druge članove porodice (Faggan, 2004).

Resocijalizacija kao svrha kažnjavanja usmerena je ka promenama u karakteru, stavovima i ponašnju osuđenih lica. U našoj literaturi mogu se pronaći i razlike između pojmova resocijalizacija/prevaspitanje i popravlanje (Atanacković, 1988; Milutinović, 1981). Cilj je da spreči recidivizam i ukoliko je moguće utiče na poboljšanje drugih aspekata života zatvorenika (Gendreau, 2017). Iako je odustajanje od ideje tretmana bilo rukovođeno dokazima da takav pristup ne deluje, čini se da su u pravu autori koji te tvrdnje opovrgavaju. Činjenica je da se ne može očekivati da tretman uvek deluje i da se recidivizam može sprečiti kod svakog zatvorenika. No, to ne znači da tretman treba odbaciti i reći da nije efikasan. Po procenama brojnih meta-analiza ukupan efekat resocijalizacije zatvorenika iznosi oko 10%, što znači da je u eksperimentalnoj grupi recidivizam za 10% manji nego u kontrolnoj (Gendreau, 2017). Treba, pak, imati u vidu da se tu radi o procenama svih tretmana, ali kada se u obzir uzmu konkretni programi, proizlazi da su pojedini i znatno uspešniji i da uspevaju da redukuju recidivizam i za 25% u poređenju sa kontrolnom grupom. Takav efekat se na primer navodi za kognitivno-bihevioralne programe, RNR programe (risk-need-responsivity), GLM (Good Lives Model). Imajući u vidu da u mnogim državama na godišnjem nivou veliki broj zatvorenika izlazi iz zatvora (u SAD samo oko 600.000) jasno je da ne treba odustati od resocijalizacije, bez obzira koliko se činilo da je to dug i mukotrpan posao koji ne daje rezultate uvek (Gendreau, 2017). Dalje, efikasnost tretmana ne treba meriti jedino ponovnim vršenjem krivičnog dela, već postoje i brojni drugi kriterijumi kao što su uspeh u školi, alkoholizam i zloupotreba opojnih droga, besposličenje i sl. (Stevanović, Z. 2014). Rezultati sprovedenih studija u Srbiji pokazuju ograničeni uticaj različitih oblika tretmana na recidivizam (Stevanović, Z. 2014; Stevanović, I. et al). No, treba imati u vidu da na recidivizam ne utiču samo individualni faktori, već i sredina u koju se osuđenik vraća, dok je za uspešnu realizaciju tretmana potrebno takođe da budu ispunjeni mnogi uslovi (vidi npr. Knežić, 2017, Mrvić-Petrović, 2007).

Srpski Krivični zakonik u čl. 42 određuje svrhu kažnjavanja kao sprečavanje učinioaca da čini krivična dela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična dela; uticanje na druge da ne vrše krivična dela; izražavanje društvene osude za krivično delo, jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona. Konačno, poslednjim izmenama i dopunama dodata je i svrha pravednosti i srazmernosti između učinjenog krivičnog dela i krivične sankcije. U našoj literaturi smatra se da je time

prihvaćena mešovita teorija o svrski kažnjavanja (Vuković, 2022), ali je očigledno da je i ta izmena Krivičnog zakonika išla u pravcu represivnijih krivičnopravnih rešenja (tako i Kolarić, 2020). Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (Službeni glasnik RS, br. 55/2014, 35/2019) u čl. 2 propisuje da je svrha izvršenja krivičnih sankcija ostvarivanje opšte i individualne svrhe njihovog izricanja u cilju uspešne reintegracije u društvo. No, reintegracija se ne vrši kod svih krivičnih sankcija, a najbolji primer je novčana kazna (Ignjatović, 2018).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Stopa lica lišenih slobode u Srbiji je od 2006. godine beležila porast i tokom poslednje decenije kreće se oko vrednosti od 150 na 100.000 stanovnika. Podaci Saveta Evrope za 2022. godinu pokazuju da je u velikom broju država došlo do smanjenja stope zatvorenika (svih lica lišenih slobode), a Srbija se i dalje nalazi u grupi država sa visokom stopom. No, kapaciteti kaznenih ustanova u Srbiji takve brojke dozvoljavaju, i prema podacima ukupna populacija lišenih slobode je za nekih 1000 ljudi manja nego što to maksimalni kapacitet dozvoljava. U ćelijama se u proseku nalazi 3,8 lica, dok je evropski prosek 2,1 a u polovini država taj broj je 1,4. Slično tome, kaznena politika sudova je ujednačena i stopa osuđenih na zatvorsku kaznu u principu prati stopu svih osuđenih. Pored uslovne osude, sudovi se najčešće opredeljeju za kaznu zatvora. Zbirno posmatrano, kazna zatvora u kaznenim ustanovama i u prostorijama u kojima osuđeni stanuje iznosi oko 1/3 svih izrečenih sankcija. Postavlja se pitanje zašto Srbija nije sledila trend većine evropskih država u kojima je došlo do pada populacije lica lišenih slobode u poslednjih nekoliko godina? Jedno od objašnjenja je usvajanje represivnih zakonskih rešenja koja su u mnogim situacijama ograničila diskreciona ovlašćenja sudija u odabiru krivične sankcije. Dok sa jedne strane nije sporno da će za teška krivična dela jedina opcija biti zatvorska kazna, kod nekih inkriminacija je bilo bolje ostaviti sudijama mogućnost izbora. No, čini se da trend prebacivanja odlučivanja sa sudske na zakonodavnu vlast nije tipičan samo za Srbiju (vidi na primer: von Hirsch, 2017). Istovremeno, javnost najčešće ispoljava represivne stavove, koje bi trebalo uvažiti, ali zakonska rešenja ne treba da budu rukovođena jedino interesom prikupljanja političkih poena već i naučnim i stručnim argumentima. Upravo struka ukazuje na sve probleme koji se s jedne strane pojavljuju u zatvorima i kako i na koji način ti problemi onemogućavaju uspešno izvršenje kazne i sprovođenje tretmana. U takvim situacijama bi bilo adekvatnije da se u zatvor ne šalju lica kojima se može izreći alternativna krivična sankcija, a na taj način bi i zatvorenici mogli dobiti veću posvećenost službi za tretman kao i generalno bolje uslove tokom izdržavanja kazne zatvora. Iako prema statističkim podacima

zatvori nisu prenaseljeni, čini se da su u pravu oni autori koji tvrde da je učestalost i dužina zatvorske kazne pre svega uslovljena postojećim kapacitetima. Ako se oni prekorače, jedna opcija je izgradnja novih ustanova što je povezano sa finansijskim problemima, a druga opcija su amnestija i pomilovanje. Na kraju, treba imati u vidu da su dugotrajne zatvorske kazne najmanje zastupljene, i da će najveći broj zatvorenika posle nekoliko godina izaći na slobodu. Jasno je da bi i javnost trebalo da bude zainteresovana da bar deo njih ne čini ponovo krivična dela, a kriminološka istraživanja pokazuju da insistiranje na zastrašivanju i retribuciji ne utiču na smanjenje povrata.

LITERATURA

- Atanacković, D. (1988). *Penologija*, Beograd: Naučna knjiga.
- Blumstein, A. (2004). 'Restoring Rationality in Punishment Policy'. In: Tonry, M. (Ed.) *The Future of Imprisonment*. Oxford: Oxford University Press, 61-80.
- Boone, M. and van Swaaningen, R. (2013). 'Regression to the Mean: Punishment in the Netherlands'. In: Ruggiero, V. and Ryan, M (Eds.) *Punishment in Europe*. New York: Springer, 9-32. https://doi.org/10.1057/9781137028211_2
- Coyle, A. (2005). *Understanding Prisons, Key Issues in Policy and Practice*. Maidenhead: Open University Press.
- Fagan, J. (2004). 'Crime, Law and the Community: Dynamics of Incarceration in New York City' In: Tonry, M. (Ed.) *The Future of Imprisonment*. Oxford: Oxford University Press, 27-59.
- Felson, M. (2011). *Zločin i svakodnevni život*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Garland, D. (2018) Theoretical advances and problems in the sociology of punishment. *Punishment and Society*, 20(1), 8-33. <https://doi.org/10.1177/1462474517737274>
- Gendreau, P. (2017). 'Rehabilitation. What Works to Change Offenders?' In: Cullen, F.T. and Johnson, C.L. (Eds.). *Correctional Theory, Context and Consequences*. London: Sage Publications, 171-203.
- Ignjatović, Đ (2017). 'Kazneni populizam'. U: Ignjatović, Đ. (Ur.) *Kaznena reakcija u Srbiji VII*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 11-32.
- Ignjatović, Đ. (2018). *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Janković, I. (1984). Socialism and the Death Penalty. *Research in Law, Deviance and Social Control*, 6, 109-140.
- Johnson, E. H. (1978). *Crime, Correction and Society*. Georgetown, Ontario: The Dorsey Press.
- Karstedt, S. (2015). Cultural peers and penal policies: A configurational approach toward mapping penal landscapes. *Punishment and Society*, 17(3), p. 374-396. <https://doi.org/10.1177/1462474515590890>

- Knežić, B. (2017). *Obrazovanje osuđenika. Način da se bude slobodan*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Kolarić, D. (2020). `Višestruki povrat u krivičnom pravu Srbije – Osvrt na Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. godine`. U: Ignjatović, Đ. (Ur.), *Kaznena reakcija u Srbiji X*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 208-217.
- Lukić, N. (2022). `Porast stope zatvaranja, trendovi i moguća objašnjenja` U: Ignjatović, Đ. (Ur.), *Kaznena reakcija u Srbiji XII*. Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 259-276.
- MacKenzie, D.L. (2017). `From Theory to Policy.` In: Cullen, F.T. and Johnson, C.L. (Eds.), *Correctional Theory, Context and Consequences*. London: Sage Publications, 2-26.
- Mathiesen, T. (2001). `Televisions, public space and prison population, A commentary on Mauer and Simon`. In: Garland, D. (Ed.), *Mass Imprisonment, Social Causes and Consequences*. London: Sage Publications, 28-34.
- Milutinović, M. (1981). *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.
- Mrvić-Petrović, N. (2007). *Kriza zatvora*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Nagin, S. D. (2017). `Deterrence`. In: Cullen, F.T. and Johnson, C.L. (Eds.), *Correctional Theory, Context and Consequences*. London: Sage Publications, 77-112.
- Piacentini, L. (2013). `The Russian Penal System`. In: Ruggiero, V. and Ryan, M. (Eds.) *Punishment in Europe*. New York: Springer 157-182.
https://doi.org/10.1057/9781137028211_8
- Pinerová, K. (2018). Prison and Society Connected: The Development of the Czechoslovak Prison System in 1945-92. *Acta Polonice Historica*, 118, 151-181.
<https://doi.org/10.12775/APH.2018.118.06>
- Platek, M. (2013). `Poland: The Political Legacy and Penal Practice`. In: Ruggiero, V. and Ryan, M. (Eds.) *Punishment in Europe*. New York: Springer, 183-202.
- Pratt, J. (2007). *Penal Populism*. New York: Routledge.
- Rothman, D. (2017). `Correctional Theory in Practice, America's Changing Context`. In: Cullen, F.T. and Johnson, C.L. (Eds.), *Correctional Theory, Context and Consequences*. London: Sage Publications, 27-42.

- Stevanović, Z. (2014). *Tretman osuđenika u zatvorskom sistemu Srbije*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stevanović, I., Međedović, J. i Vujičić, N. (2018). *Ekspertsko istraživanje i analiza povrata u Republici Srbiji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Misija OEBS u Srbiji.
- Tonry, M. (2001). Symbol, substance, and severity in western penal policies. *Punishment and Society*, 3(4), p. 517-536. <https://doi.org/10.1177/14624740122228401>
- Tonry, M. (2004). 'Has the Prison a Future?' In: Tonry, M. (Ed.) *The Future of Imprisonment*. Oxford: Oxford University Press, 3-26.
- von Hirsch, A. (2017). 'Just Deserts, Doing Justice or Getting Tough?' In: Cullen, F.T. and Johnson, C.L. (Eds.). *Correctional Theory, Context and Consequences*. London: Sage Publications, 44-76.
- von Hofer, H. and Tham, H. (2013). 'Punishment in Sweeden: A Changing Penal Landscape' In: Ruggiero, V. and Ryan, M. (Eds.) *Punishment in Europe*. New York: Springer, 33-53.
- Вуковић, И. (2022). *Кривично право, општи део*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Wilson, J. Q. (2013). *Thinking about Crime*. New York: Basic Books.
- Wilson, J. Q. (2017). 'Incapacitation, Locking Up the Wicked'. In: Cullen, F.T. and Johnson, C.L. (Eds.), *Correctional Theory, Context and Consequences*. London: Sage Publications, 113-143.

DOKUMENTI

- Aebi, M. et al (2019). *Prisons in Europe 2005-2015, Volume I*. Strasbourg: Council of Europe.
- Aebi, M., Cocco, E. and Molnar, L.(2022). *Prison Populations, SPACE I – 2022*. Strasbourg: Council of Europe.
- Aebi, M. et al (2021). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Series UNILCRIM*.

Годишњи извештај Управе за извршење кривичних санкција. (2013). Београд: Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција.

Стратегија развоја система извршења кривичних санкција за период 2021-2027. године. (2021). Београд: Министарство правде Републике Србије.

Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, бр. 55/2014, 35/2019.

IMPRISONMENT IN SERBIA – TRENDS AND CHARACTERISTICS
OF PRISON POPULATIONNatalija Lukić, Ph.D^a

The rate of persons deprived of liberty in Serbia has been increasing since 2006 and during the last decade this rate has been approximately 150. The data of the Council of Europe for the year 2022 show that in a large number of countries there a decrease in the rate of prisoners (all persons deprived of liberty) has been determined, and Serbia is still in the group of countries with a high rate of prisoners. However, the capacities of penal institutions in Serbia allow such figures, and according to the data, the total population of persons deprived of liberty is about 1,000 people smaller than the maximum capacity allows. There is an average of 3.8 people in cells, while the European average is 2.1, and in half of the countries that number is 1.4. Similarly, the sentencing policy of the courts is uniform and the rate of those sentenced to prison generally follows the rate of all those convicted. In addition to a suspended sentence, the courts usually opt for a prison sentence. Taken together, imprisonment (including the house arrest that is enforced in the premises where the convicted person lives) amounts to about 1/3 of all imposed sanctions. The question arises why Serbia did not follow the trend of most European countries in which the population of persons deprived of their liberty has decreased in the last years? One of the explanations is the adoption of repressive criminal law solutions that in many situations limited the discretionary powers of judges in respect to penal sanctions. While on the one hand it is not in dispute that for serious crimes the only option will be a prison sentence, in the case of some incriminations it was better to leave the choice to the judges. However, it seems that the trend of transferring decision-making from the judiciary to the legislature is not typical only for Serbia (see for example: von Hirsch, 2017). At the same time, the public most often expresses repressive attitudes, which should be respected, but legal solutions should not be guided only by the interest of getting political support of voters but also by scientific and professional arguments. Scientific knowledge points to all the problems that, on the one hand, appear in prisons and how and in what way these problems prevent the successful execution of prison penalty and the implementation of treatment. In such situations, it would be more appropriate to opt for alternatives for less serious crimes, and in this way, prisoners could also receive greater commitment of treatment services as well as generally better conditions while serving their prison sentence. Although, according to statistical data, prisons are not overcrowded, it seems that those authors who

^a Assistant professor, University of Belgrade – Law faculty

claim that the frequency and length of prison sentences are primarily determined by existing capacities are right. If they are exceeded, one option is the construction of new institutions, which is usually associated with financial problems, and another option is amnesty and pardon. At the end, it should be borne in mind that long-term prison sentences are the least common, and that the largest number of prisoners will be released after a few years. It is clear that the public should also be interested in ensuring that at least some of them do not commit criminal acts again, and criminological research confirms that insisting on intimidation and retribution will not reduce recidivism rate.

KEYWORDS: prison rate, prison population, comparison, Serbia.

© 2024 by authors

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International